

İDEAL BİR ÖĞRETİM ELEMANININ ÖZELLİKLERİ

Mustafa ERGÜN
Tayyip DUMAN
Remzi Y.KINCAL
Sebahattin ARIBAŞ

Öğretim elemanlarının değerlendirilmesi

Her kurum, kendi elemanlarının meslekî özelliklerini geliştirmek için bir takım çalışmalar yapar. Bunun için de, elemanlarının hangi özellikleri taşıması gerektiğini bilmesi gerekir.

Öğretmenlerin ve üniversite öğretim elemanlarının hangi özellikleri taşıması gerektiği konusunda birçok yaklaşımlar vardır. Öğretim elemanlarını bir akademik ve bilimsel teftiş kuruluna değerlendirmek, bölüm başkanlarına veya kendi arkadaşlarına değerlendirmek, fakülteden mezun olup da iş hayatına atılanlara değerlendirmek gibi. Yani, öğretim elemanlarını çeşitli şekillerde değerlendirme sistemleri kullanılmaktadır. Bu değerlendirme sistemlerinden yaygın olarak kullanılan bir tanesi de, öğretim elemanlarını öğrencilere değerlendirmektir.

Amerika ve Avrupa'da çok sık kullanılmakla beraber bizde pek ideal bulunmayan bu sistemden, öğretim elemanlarının görev sürelerinin uzatılması gibi değil, ama hizmet öncesinde ve hizmet içi çalışmalarda kalitesinin yükseltilmesi yönünde yararlanılması gerekir. Birçok ülke bu değerlendirmeleri, öğretim elemanlarının ders verme konusundaki başarılarını ve öğretim kalitesini artırmaya yönelik olarak kullanıyorlar (Arubayi 1996, Murray 1984, Das Gracias 1986). Ayrıca birçok ülkede öğretim üyeleri üzerinde yapılan araştırmalar, bunların, öğrenci değerlendirmelerinden kendi eksiklerini tamamlama ve kusurlu yönlerini düzeltmede yararlandıklarını göstermektedir. Birçok yönetim, öğretim elemanlarının, bu değerlendirme sonuçlarına göre davranışlarını ve derslerini olumlu yönde geliştirmek için çeşitli hizmetiçi eğitim çalışmaları yapmaktadır. Öğrencilerin ders ve öğretim üyesi seçmesinin mümkün ve tamamen serbest olduğu yerlerde de, öğrenciler, bu değerlendirme sonuçlarına göre ders ve öğretim elemanı seçmektedirler.

Bazı üniversiteler veya alt akademik birimler, kendi elemanlarını her yıl öğrencilere doldurtulan anketlerle değerlendirmektedir. Burada öğrencilere, derslerine giren öğretim elemanlarını konuşmadaki netlik, derse hazırlıklı gelmesi, öğrencilerin konuyu öğrenmelerine duyarlı olması ve farklı görüşleri sunabilmesi gibi açılardan değerlendirilmektedir.

Öğrencilerin değerlendirme sonuçlarının güvenilirliği ve geçerliliği üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Öğretim elemanlarını öğrencilere değerlendirmeyi önemli, değerli ve güvenilir bulan araştırmalar vardır (Murray 1983, Arubayi 1987). Hattâ öğrenciler, hocanın kullandığı metodu, başarı ölçmedeki adaletini ve öğrenci ile ilgilenmesini çok iyi ölçmektedirler (Miller 1988). Öğrenci değerlendirmeleri, eski öğrencilerin ve gözlemcilerin değerlendirmeleri ile tutarlı gözükmemekte; hattâ bir öğretim elemanı girdiği değişik derslerde farklı şekillerde değerlendirilmektedir (Öztürk 1999).

Öğrencilerin yaşı, cinsiyeti ve öğrenim düzeyi, hoca değerlendirmelerinde pek etkili olmazken, sınıf büyüklüğü ve ders içeriği etkili gözüküyor (Mahiroğlu 1988).

Son yıllarda ülkemizde üniversite sayısı hızla artmış ve yakın gelecekte de artmaya devam edecek gibi görünmektedir. Bu kurumlara kaliteli öğretim elemanı yetiştirmek için, YÖK bünyesinde Öğretim Üyesi ve Araştırmacı Yetiştirme Kurulu kurulmuş ve bu kurul Türkiye'deki lisans üstü eğitimi ve özellikle de doktora eğitimini yeniden düzenleme çalışmaları yapmaktadır. Yeni elemanları dikkatli ve kaliteli bir şekilde yetiştirirken, mevcut öğretim elemanlarının kalitesini de hizmetiçi eğitim veya danışmanlık çalışmaları vasıtasıyla arttırmaya gayret etmelidir (Erçetin 1997).

Öğretim elemanlarının özellikleri

İyi bir öğretmenin veya öğretim elemanının ideal özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda birçok araştırma yapılmış ve bunlara dayanılarak çıkartılmış uzun özellik ve davranış listeleri bulunmaktadır (Yağcı 1997, Dilek 1993).

“Üstün” öğretim elemanı; konusunu açık ve anlaşılır bir şekilde anlatan, konusunun uzmanı, derse hazır gelen, öğrenci-öğretmen uyumu çok iyi olan kişidir. Mahiroğlu, araştırmacılık özelliği ve öğrencilere karşı sıcaklığı pek etkili değil gibi, diyor (Mahiroğlu 1988).

Üniversite öğretim elemanlarının öğrencilerle ilişkileri üzerinde fazla bir araştırma yoktur. Araştırmalar, daha fazla ortaöğretim öğretmenlerinin özellikleri üzerinedir.

Feldman (1988) öğretmen vaziyet alışları, davranışları ve eğitsel uygulamaları üzerine yapılan 30'dan fazla çalışma üzerine yaptığı değerlendirmede, özellikleri 22 boyut içinde gruplandırmıştır. Bunların ilk on tanesi içinde öğretmenin duyarlılığı, kaygıları, sınıf düzeyini ve ilerlemeyi gözetmesi, öğrencilere saygı göstermesi, dostça davranması, yardımcı olması gibi özellikler yer almaktadır.

Lowman (1984), öğretim elemanlarının özelliklerini incelerken, onlarda hem kişiler arası ilişkileri düzenleyen yüksek duygusal ve zihinsel heyecanlar hem de onların demokratik veya hükümler veya yaklaşılabilir olma gibi boyutlarını ele almaktadır.

İdeal öğretmen ve öğretim elemanları, öğrencileri ile sağlıklı pedagojik ilişki kuranlardır. Bu şekilde sağlanan ilişki, hem öğretmenin meslekî başarısının ürünü hem de meslekî başarısının temelidir (Bilen 1995).

Öğretmen, sınıftaki tüm öğrencilerle ilgilenmeli, onların derse katılmalarını sağlamalı, sözel ve sözel olmayan davranışlarını, öğrencilerin ders başarısını arttıracak şekilde düzenlemelidir.

Üniversite öğrencileri büyük ölçüde kimlik oluşturma krizindedirler. Siyasete, dine, ideolojiye, milliyete vs. bağımlı veya bağımsız kimlikler bu dönemde oluşur. Şahsiyetin sağlıklı oluşabilmesi için uygun sosyal şartların oluşturulması gerekir. Fakülte veya bölümde psikolojik ve sosyal çevrenin çok iyi ayarlanması gerekir (Oskay 1997).

Metot

İdeal bir öğretmenin özelliklerini belirlemek için, en çok oranlama ve sıralama (rank and rate) araştırmaları yapıldı. Ancak bu konuda öğrencilerin serbest tasvirleri daha net bilgi verir. Öğrencilerin serbest anlatımlarının da en sağlam değerlendirilmesi, konu analizi (thematic analysis) yöntemi ile yapılmaktadır.

İnsanlar arası ideal ilişkilerin nasıl olması gerektiği üzerinde yapılan çalışmalarda da genellikle niteliksel yaklaşım (qualitative approach) kullanılmaktadır. Burada da, önceden belirlenmiş seçenekleri seçme yerine, öğrencilerin anlatımlarına dayalı kendi gözlemleri, istekleri ve kendi kavramlaştırmalarını değerlendirme yolu kullanılmaktadır. Belli bir konudaki serbest anlatımları analiz etme metodu (the method of thematizing narratives), -özellikle herhangi bir konuda yapılmış çok fazla bir araştırma yok ise- önceden belirlenmiş seçenekleri tercih etmeden çok daha doğru sonuçlar verebilir. Uzun anlatımların, mülâkatların ve açık uçlu sorulara verilen cevapların değerlendirilmesinde kullanılan thematic analysis metodunda, veriler içindeki özellikler ayrı ayrı olarak birkaç kodlayıcı tarafından kodlanır ve oradan frekans tespitine geçilip yorumlamalar yapılır.

Evren ve örneklem

Araştırma, dört üniversitede, dört fakülte ve 10 bölüm öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin üniversite, fakülte, bölüm, sınıf ve cinsiyet dağılımları aşağıdaki tablolardaki gibidir.

Üniversite	Öğrenci sayısı	%
Atatürk Üniversitesi	231	29.2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	208	26.3
Gazi Üniversitesi	200	25.3
İnönü Üniversitesi	152	19.2
Toplam	791	100.0

Fakülte	Öğrenci sayısı	%
Eğitim Fakültesi	609	77.0
Mühendislik Fakültesi	83	10.5
Fen-Edebiyat Fakültesi	64	8.1
Ziraat Fakültesi	35	4.4
Toplam	791	100.0

Bölüm	Öğrenci sayısı	%
Mühendislik bölümleri	189	23.9
Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe	175	22.1
Sınıf Öğretmenliği	134	16.9
Tarih	71	9.0
Eğitim Programları ve Öğretim	70	8.8
Psikolojik Danışma-Rehberlik	38	4.8
Tarımsal Yapı-Sulama	35	4.4
Matematik	29	3.7
Biyoloji	29	3.7
Felsefe	21	2.7
Toplam	791	100.0

Sınıf	Öğrenci sayısı	%
Birinci sınıf (1-2. yarıyıl)	144	18.2
İkinci sınıf (3-4. yarıyıl)	189	23.9
Üçüncü sınıf (5-6. yarıyıl)	168	21.2
Dördüncü sınıf (7-8. yarıyıl)	290	36.7
Toplam	791	100.0

Cinsiyet	Öğrenci sayısı	%
Kız	332	42.0
Erkek	421	53.2
Belirtmeyen	38	4.8
Toplam	791	100.0

Araştırma Türkiye'nin değişik bölgelerinde dört ayrı üniversitede ve değişik Fakülte ve bölümlerde yapılmıştır. Bu şekilde, ideal bir öğretim elemanının özellikleri çok boyutlu olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Üniversite, fakülte, bölüm, sınıf ve cinsiyet gibi faktörlerin bu istenen ideal özelliklerde farklılık oluşturup oluşturmadığı ayrı bir örneklem ve araştırma deseni içinde planlanabilir. Ancak bir öğretim elemanının farklı cinsiyetlere, farklı sınıf, bölüm, fakülte veya üniversitelere farklı davranışlar geliştirmesi gibi irrasyonel ve yanlış tutumlara yol açabileceğinden bu yola gidilmemiştir.

İdeal bir öğretim elemanının özellikleri konusunda öğrenci görüşleri

Öğrencilerin, ideal bir öğretim elemanının taşınması gereken özellikler konusunda yazdığı kimi birkaç satır kimi de birkaç sayfa tutan metinler incelendi ve vurgulanan özellikler 14 grup içinde toplandı. Bu gruplara göre öğrencilerin kompozisyonlarında yer alan özellik sıralaması şöyledir:

- 1.Kendi siyasi fikirlerini empoze etmeyen, tarafsız, her düşünceye saygılı, öğrenciler arasında hiçbir ayırım yapmayan, kızlara ve erkeklere eşit davranan... 313 39.9
- 2 Öğrencinin sorunlarını dinleyen ve çözüm üreten, onların sosyal faaliyetlerine katılan, ders dışında da onlarla ilgilenen, onlara anne-baba, kardeş, dost gibi yaklaşan, onların isimlerini bilen... 222 28.1
- 3 Öğrenciyi küçümsemeyen, hor görmeyen, sınıfta küçük düşürmeyen, rahat soru sorulabilen, kendisiyle rahat konuşulabilen... 216 27.3
- 4 Kişilikli, idealist, temiz ve şık giyinen, giyimine ve davranışlarına çok dikkat eden, "örnek", dürüst, güvenilir, sosyal kişilik sahibi... 135 17.1
- 5 Güler yüzlü, yumuşak, sakın, alçakgönüllü, mütevazı, samimi, candan... 129 16.3
- 6 Öğrenciye baskı yapmayan, güven duyulan, rahat kişilikli, iyimser... 115 14.5
- 7 Öğrenciye karşı hoşgörülü, sevgiyle yaklaşan, sevecen, ona saygı duyan... 112 14.2
- 8 Nazik, öğrenci ile arasına tatlı bir mesafe koyan, sert ve kırıncı olmayan, hakaret etmeyen, kibirli davranmayan 68 8.6
- 9 Ciddi, disiplinli, öğrenci ile arasına bir mesafe koyan, ders dışında öğrenci ile ilgilenmeyen 37 4.7
- 10 Branşında iyi, konusuna ve dersine hakim, iyi bir bilim adamı, araştırmacı, derse hazır gelen, yabancı dil bilen, bilgi ile otorite kuran... 367 46.4
- 11 Konusunu öğrenciye anlatabilen, pedagojik formasyona sahip, derse ve konuya uygun metot seçebilen, ders araçları kullanan... 270 34.1
- 12 Değerlendirmede objektif, öğrenciye hak ettiği notu veren, öğrencileri not ile

tehdit etmeyen, notu bir silah olarak kullanmayan...	178	22.5
13 Öğrenci psikolojisinden anlayan, onu sınav stresine sokmayan...	91	11.5
14 Öğrenciyi sıkmadan dersi sohbet tarzında anlatan, espri yapan, dersi çekici hale getiren, derse katılım sağlayan...	90	11.4
15 Türkçesi mükemmel, hitabeti güzel, dili ve ses tonunu etkili kullanan...	87	11.0
16 Öğrencileri tanıyan ve dersi öğrenci seviyesine indirerek anlatan...	85	10.7
17 Öğrencileri araştırmaya sevk eden...	73	9.2
18 Dersi somut anlatan, teorinin yanında pratik uygulamaları da veren...	32	4.0
19 Derste güncel sorunları konuşan, dersi güncelleştiren...	28	3.5

Görüldüğü gibi, değerlendirme ölçütleri kendiliğinden iki grupta toplanmış bulunmaktadır (1-9 ve 10-19. gruplar). İlk grupta genellikle öğretim elemanlarının kişisel özellikleri ve öğrenci ile ilişkileri, ikinci grupta da daha çok eğitim-öğretimle ilgili özellikler bulunmaktadır.

Kişisel özellikler kısmında öğrencilerin en çok şikayet ettikleri konu, öğretim elemanlarının derslerde politika yapmaları, kendi ideolojik görüşlerini öğrencilere empoze etmeye çalışmaları, öğrenciler arasında bu tür ayrımlar yapmaları ve eşit davranmamalarıdır. Öğrenci kompozisyonları okunduğunda, adeta yalvarır gibi bu baskılardan şikayet etmekte oldukları görülmektedir. Öğretim elemanlarının bu tür siyasi tavır sergilemelerini isteyen öğrenci de yok gibi gözükmemektedir. Dolayısıyla öğretim elemanlarının derslerde ideolojik veya dini propaganda yapmaktan vazgeçmeleri ve bilimsel bilgiye dayalı ciddi ve metodolojik ders yapmaları uygun olacaktır.

Öğrencilerin en çok aradıkları öğretim elemanı tipi, kendi sorunlarını dinleyen, onları anlayan ve sorunlarına çözüm ararken onlara gerektiğinde anne-baba, gerektiğinde ağabey, dost, arkadaş gibi davranan insanlardır. Kendi kabuğuna çekilmiş, sadece dersini anlatıp çıkan, öğrencileri "adam yerine koymayan", onların sosyal faaliyetlerine katılmayan öğretim elemanları genelde istenmemektedir.

Aslında öğrenciye karşı nazik davranan, kırıcı olmayan, hakaret etmeyen, güler yüzlü, anlayışlı, kendisine güvenilen ve rahat konuşulabilen, kibar öğretim elemanı tipini isteyen öğrenciler (3 ve 8 grupları) 284 kişi ile % 35.9'luk bir orana ulaşmaktadırlar. Birçok öğrenci, "hoca"larının kendilerini derste kırdıklarını, bu yüzden soru sormaktan ve hatta cevap vermekten çekindiklerini, ders dışı zamanlarda hocalara yaklaşmanın ve soru sormanın mümkün olmadığını belirtmektedirler.

Eğitim-öğretime yönelik özellikler arasında hiç şüphesiz en büyük oran, öğretim elemanlarının bilimsel yeterlikleri alanındadır. Ancak bilimsel bilginin pedagojik metotlara uygun olarak anlatılmasını isteyen grupları (11, 13, 14 ve 16) topladığımızda, bilginin sunulmasının da % 68.4 (536 kişi) öğrenciler tarafından çok önemli görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Bu arada, öğretim elemanlarının notu bir silah olarak kullanmaları, öğrencilere hak ettikleri notu vermemeleri ve bu arada işe siyaset karıştırmaları da önemli sayıda öğrencinin şikayetine neden olmaktadır.

Sonuç

Öğrenciler hem şikayet ederek bazı istenmeyen davranışları belirtmişler hem de arzu ettikleri ideal davranışları sıralamışlardır. Değişik bölgelerden

seçtiğimiz üniversitelerimizde, değişik fakülte, bölüm, sınıf ve cinsiyetlerdeki öğrenciler üzerinde yaptığımız serbest yazıma dayalı araştırmada çıkan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür.

Öğrencilerin kişisel özellik ve insani ilişkiler açısından öğretim elemanlarından istedikleri davranışlar şunlardır:

Öğrenciler, öğretim elemanlarının siyasi davranışlarından rahat-sızdır. Onların kendilerine ideolojik propaganda yapmalarını, yönlendirmeye çalışmalarını, öğrenciler arasında bu tür ayrımlar yaparak bunu davranışa ve nota dönüştürmelerini istememektedir. Kitle iletişim araçlarının bu kadar yoğunlaştığı bir dönemde öğrencileri ideolojik olarak yönlendirmeye çalışmak doğru bir şey değildir; hele çözüm olarak eskiden büyük çatışmalara neden olan formülleri göstermek öğrenciler tarafından istenmeyen tutum ve davranışlarıdır. Herkes kendi bilgisine ve düşüncelerine saygı gösterilmesini istemektedir.

Üniversite öğrencisi, kendisine saygı duyulmasını istemektedir. Onu küçümseyen, azarlayan, hakaret eden, küçük düşüren, hor gören tutum ve davranıştan ziyade; onu değerli sayan, sözünü dinleyen, nazik ve samimi davranan, kibirli davranmayan, kendisine güvenilir hoca aramaktadır. Kendisine yaklaşılabilir, soru sorulabilir, iyimser, tatlı-sert bir öğretim elemanı istemektedir. Bu arada öğrencilerin sorunlarını kendi başlarına çözemedikleri durumlarda bu sorunlarla ilgilenen, çözüm geliştiren, kendilerine samimi olarak yardım eden hocaları aradığı da ortaya çıkmaktadır. Eğitim-öğretime yönelik özelliklere gelince, burada değişik gruplarda toplanan, dersini öğrenciye iyi anlatabilen, dersi esprilerle rahatlatan, çekici hale getiren, örneklediren, öğrenci psikolojisine ve seviyesine uygun, Türkçeyi güzel kullanarak ders anlatan öğretim elemanı aradığı ortaya çıkmaktadır.

Bunun hemen arkasından öğretim elemanlarının bilimsel yeterliklerinin yüksek olması, ders konusuna hakim olması, iyi bir bilim adamı olması istekleri önemli bir frekans toplamaktadır. Ayrıca değerlendirmede objektiflik ve notun bir tehdit unsuru olarak kullanılmaması da istenmektedir.

Öğretim elemanlarının kendilerini değerlendirirken, eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunurken öğrenci isteklerini de göz önüne almaları en büyük dileğimizdir.

Kaynaklar

- Arubayi, A.Erik. 1987. Improvements of instruction and teacher effectiveness are students ratings reliable and valid? Higher Education. 16, 267-278
- Arubayi, A.Erik. 1984. Students' evaluations of instruction in higher education: a review. Assesment and Evaluation in Higher Education. 11, 1-10
- Bilen, Mürüvvet. 1995. Plândan Uygulamaya Öğretim. Ankara: Ankara Bas. San.
- Bolat, Salih. 1990. Yüksek Öğretimde Öğretim Elemanı-Öğrenci İletişimi. Hacettepe Üniversitesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi
- Büyükkaragöz, S.Savaş; Ş.Kesici. 1998. Eğitimde öğretmenin rolü ve öğretmen tutumlarının öğrenci davranışı üzerindeki etkisi. Milli Eğitim. 137, 68-73.

- Das Gracias, Maria; F.Feldens; K.J.Duncan. 1986. Improving university teaching: what Brazilian student say about their teachers. Higher Education.15, 641-649
- Dilek, Olcay. 1993. Başarılı öğretmenin özellikleri. Eğitim. 5, 52-55
- Erçetin, Ş.Şule. 1997. Yükseköğretim kurumlarında akademik personelin yetiştirilmesi ve yetkinleştirilmesi. Milli Eğitim. 133. 20-23.
- Gürhan, Ahmet. Başarılı öğretmen davranışları. Eğitim ve Bilim. 27,1986. 73
- Kavak, Yüksel. 1986. Eğitim Fakültelerinde öğretim elemanlarının yeterlikleri ve eğitim ihtiyaçları. Ankara. Hacettepe Üniversitesi. Yayınlanmamış doktora tezi.
- Kayabaşı, Yücel. Öğrencilerin görüşlerine göre öğretmen davranışları. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi 9-11 Eylül 1998. Cilt I. Konya: S.Ü.Eğitim Fakültesi yay. 1998. 598-608.
- Mahiroğlu, A. 1988. İlköğretim öğretmenlerinin Öğretmenlik Formasyon Programları ile yetiştirilmesinde görev alan öğretim elemanlarının öğretmenlik davranışlarının değerlendirilmesi. Cumhuriyet'in 75. Yılında İlköğretim I.Sempozyumu. Ankara: H.H.Tekışık yay. 73-80.
- Miller, R.I. 1988. Evaluating faculty for promotion and tenure. San Francisci: Jossey-Bass.
- Murray, H.G. 1983. Low-Interence classroom teaching behaviors and student rating of college teaching effectiveness. Journal of Educational Psychology. 75. 138-149.
- Murray, H.G. 1984. The impact of formative and summative evaluation of teaching in North American university. Assesment and Evaluation in Higher Education. 2, 117-132.
- Oskay, G. 1997. Üniversite öğrencilerinin kimlik gelişim düzeylerinin buldukları fakülte ve anabilim dallarına göre incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 13. 63-73.
- Öztürk, Yüksel. 1999. Öğretim elemanlarının ders vermelerinin değerlendirilmesinin kamu üniversitelerinde uygulanabilirliği. Milli Eğitim. 141. 61-63.
- Pehlivan, Hülya. 1995. Öğretmen davranışlarının etkililiği. Eğitim ve Bilim. 98, 22-23.
- Senemoğlu, Nuray. 1994. Üniversite mezunu öğrencilerin görüşlerine göre üniversite öğretim elemanlarının öğretim etkinlikleri ve öğretmenlerin meslek bilgisi ihtiyaçları. I. Eğitim Bilimleri Kongresi. Bildiriler cilt I. Adana 207-218
- Yağcı, E. 1997. Sınıf içi demokratik öğretimin öğrenci erişisi ve akademik benlik kavramına etkisi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 13. 171-179.